

اعجاز قرآن

درس نهم

استاد : حجت الاسلام و المسلمین صادق نیا

آموزشیار : سرکار خانم حیدری

وجوه اعجاز در نگاه محققان دیگر (۹)

۴. وأضاف المحققون جانباً اشتماله على معارف سامية وتعاليم راقية تُنبئك عن لطيف سرّ الخليقة ، وبديع فلسفة الوجود ، فى جلال وجمال وعظمة وكبرياء ، بما يترفع كثيراً عما راجت فى تعاليم مصنعة ذلك العهد ، سواءً فى أوساط أهل الكتاب أم الوثنيين .

۵. وهكذا تشريعاته جاءت حكيمة ومتينة ، متوافقة مع الفطرة ومتوائمة مع العقل السليم ، فى طهارة وقداصة وسعة وشمول ، كانت جامعةً كاملةً كافلةً ؛ لإسعاد الحياة فى النشأتين .

۶. وكانت براهينه ساطعة ، ودلائله ناصعة ، واضحة ولائحة ، قامت على صدق الدعوة وإثبات الرسالة ، فى بيان رصين ، ومنطق رزين وفصل خطاب .

۷. واشتماله على أنباء غيبية ، إمّا سالفة كانت محرّفةً سقيمةً فجاءت محرّرةً سليمةً فى القرآن الكريم ، أو إخبار عما يأتى تحقّق صدقها بعد فترة قصيرة أو

طويلة ، كانت شاهدة صدق على الرسالة .

۸. إلى جنب إشارات علمية عابرة إلى أسرار من هذا الكون الفسيح ، وإلماعات خاطفة إلى حقائق من خفايا الوجود ، ممّا لا تكاد تبلغه معرفة الإنسان العائش يومذاك .

۹. وأخيراً استقامته فى البيان ، وسلامته من أى تناقض أو اختلاف ، فى طول نزوله ، وكثرة تكراره لسرد حوادث الماضين ، كلٌّ مشتمل على مزية ذات حكمة لا توجد فى أختها ، وكذا خلوه عن الأباطيل وعمّا لا طائل تحتها .

تلك روائع آراء نتجتها أنظار الأبداء ، وبدائع أسرار وصلت إليها أفكار العلماء ، كانت من وجوه إعجاز القرآن ومزايه الوسيمة ، سوف نسرد عليك تفاصيلها فى مجالها الآتى إن شاء الله .

وجوه اعجاز در نگاه محققان دیگر (۹)

به جز ادیبان و سخن شناسان، محققان نیز برای اعجاز قرآن وجوهی را برشمرده‌اند. آیت الله معرفت از دیگر موارد اعجاز قرآن، را معارف والا، تشریعات حکیمانه، برهان و شیوه های استدلال، وجود اخبار غیبی، اشارات علمی و عدم اختلاف و تناقض می‌داند. وی به جز اعجاز بیانی از میان این موارد، اعجاز تشریعی و علمی را در بخش دوم کتاب با تفصیل بیشتری بیان کرده‌است. دانشمندان علوم قرآنی در وجوه یاد شده بر یک نظر نیستند و در برخی از آنها اختلاف نظر دارند.

اعجاز در معارف و آموزه‌ها :

محققان بر این موارد افزوده‌اند که قرآن دربردارنده معارف و آموزه‌های نابی است که از راز لطیف عالم هستی خبر می‌دهد. و فلسفه‌ای تازه از هستی را ارائه داده است. درمراجعه به آموزه‌های آن روزگار، چه در میان اهل کتاب یا بت پرستان برتری بسیاری در شکوه و زیبایی و عظمت دارد.^۱ آیت الله معرفت در توضیح این بند در کتاب دیگرش می‌آورد: قرآن شامل معارف عالی و تعالیم حکیمانه‌ای است که تا آن روز، در توان بشریت نبوده که بدان دست یابد. ژرف نگری و عمق بینش آورده‌های قرآن، برای بشریت بی سابقه بود؛ شناخت‌های شگرف قرآن از راز هستی و اسرار وجود، شرح و بسط آن در معرفت صفات جمال و جلال، علت آفرینش جهان و انسان، ودایع الهی که در نهاد انسان نهفته است، از کجا آمده و به کجا می‌رود، هدف و مقصد نهایی چیست، مسائلی هستند که تا آن روز به آن خوبی که قرآن بیان داشته آشکار نبود. بعد از آن هم در سایه تعالیم قرآن، راه رسیدن به این حقایق برای انسان باز گردید. همه حقایق ارائه شده از جانب قرآن، والاترین جنبه اعجاز آن را می‌رساند. با مختصر مراجعه به اندیشه‌های سامان نیافته انسان آن روز و مقایسه آن با معارف قرآنی و نیز گفته‌های متضاد اندیشمندان برون دینی امروز، به خوبی، برتری تعالیم قرآن و دلیل اعجاز آن روشن می‌گردد.^۲

^۱ . تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۳۳

^۲ . علوم قرآنی، معرفت، ص ۳۹۵: به نظر می‌رسد اعجاز معارفی، آن‌گونه که شایسته است و در قرآن و سنت بر آن تأکید شده، در آرا و سخنان دانشمندان اسلامی منعکس نشده است؛ گویا جنبه‌های زبانی زیبا و شگفت قرآن، عالمان و نویسندگان را چندان شیفته خود ساخته است که از پرداختن به جنبه های اعجاز محتوایی قرآن غفلت کرده و مقولاتی مانند فصاحت و بلاغت را وجه اعجاز آن دانسته‌اند. در عین حال با جستجو در سخنان دانشمندان مسلمان، اشاره‌ها و گاه مباحثی سودمند در باب اعجاز هدایتی قرآن یافت می‌شود. گفتنی است که بسیاری از عالمان شیعه و اهل سنت بر علوم و معارف قرآن به عنوان یکی از وجوه تحدی و اعجاز، در کنار سایر وجوه، تأکید کرده‌اند و برخی به تحدی قرآن از حیث علوم و معارف پسندیده کرده و به جنبه های ادبی و

اعجاز تشریعی :

قرآن کریم همچنین از تشریعیات حکیمانه و استواری برخوردار است که با فطرت و خرد انسان سازگاری دارد و برای سعادت در دنیا و آخرت جامع و کامل است و سلامت جامعه و سعادت زندگی را نیز برای انسان فراهم می سازد، رابطه او را با خدا و جهانی فراتر از جهان خاکی نیز استوار می دارد.^۱ از آن جا که انسان، زندگی مشتیکی با دیگر انسان ها دارد ناچار باید به مصالح عموم هم توجه کند. قوانین ساخته دست بشر، تنها در راستای تنظیم حیات فردی و حیات اجتماعی قرار دارد تا از تجاوز یا کوتاهی در انجام وظایف جلوگیری کند. ولی انسان وابستگی سوومی نیز در حیات دارد و آن رابطه او با خدا و جهان دیگر است. این رابطه برای او نقش بازدارندگی دارد و او را از افراط و تفریط باز می دارد.^۲ تمامی احکام و قوانین الهی اسلام و قرآن، سه بُعدی است. یعنی در این احکام و قوانین، شئون فرد و جامعه و نیز رابطه با خدا و معنویت - که حافظ کرامت انسانیت است- رعایت گردیده است. قرآن سعی بر آن دارد، علاوه بر سعادت در این حیات، سعادت اخروی و جاوید انسان را نیز تامین کند. این درحالی است که قوانین مدون غیر الهی، هرچند خالص و بدون گرایش های منحرف کننده بوده باشد، ولی از بعد سوم حیات انسانی تهی است. همین سه بُعدی بودن قوانین شرع، اعجاز و مافوق بشری بودن آن را می رساند.^۳

زبانی اعجاز آن نپرداخته اند. از سوی دیگر باید توجه داشت که برداشت هم مدافعان اعجاز معارفی، از اعجاز و چیستی علوم معجزه گر قرآن یکسان نیست. اندیشه اعجاز معارفی برخلاف سده های نخستین هجری، در سده های اخیر، به ویژه در دوران معاصر به طور جدی طرح و بررسی شده است. به نظر می رسد که تحولات عمومی جهان اسلام، به ویژه نهضت بازگشت به قرآن در این چرخش دیدگاه، بی تأثیر نبوده است. بنگرید: دائرةالمعارف قرآن کریم، مدخل اعجاز هدایتی و معارفی

^۱ . تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۳۳

^۲ . «يا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ: ای اهل کتاب، همانا فرستاده ما سوی شما آمده که برای شما بسیاری از آنچه را که از کتاب پنهان می کردید به طور روشن بیان می کند و از بسیاری در گذرد. برآستی شما را از سوی خدا نوری- پیامبر (ص)- و کتابی روشن و روشن کننده- قرآن- آمده است * که خداوند به وسیله آن هر که را پیرو خشنودی او باشد به راه های سلامت راه می نماید و آنان را به خواست خود از تاریکی ها به روشنایی بیرون می آورد و به راه راست هدایت می نماید. (مائده/۱۵-۱۶)

^۳ . علوم قرآنی، معرفت، ص ۳۵۹

اعجاز در شیوه استدلال :

قرآن کریم برهانی درخشان و دلایلی آشکار و روشن دارد، و دارای بیانی محکم و منطقی استوار است که بر درستی دعوت و اثبات رسالت دلالت می کند. جمع میان خطابه و برهان شیوه استدلال قرآن است. اصولاً این دو شیوه متضاد به نظر می رسد، زیرا استدلال برهانی بر مقدمات یقینی (فطریات و بدیهیات) استوار است؛ در این شیوه روی سخن با خاصه است تا اثبات قطعی کند. ولی شیوه خطابه بر مقدمات ظنی (مشهورات و مقبولات عمومی) تکیه دارد و هدف آن اقناع عامه است. قرآن میان این دو شیوه به ظاهر متضاد را جمع کرده و در بیان مطالب و استدلالات خویش، روی سخن با هر دو گروه را دارد. عامه مردم که از رموز استدلالات عقلانی آگاهی چندانی ندارند، به همان ظاهر ساده، قانع می گردند. ولی خاصه، از دقت بیان و رموز به کار رفته بهره می گیرند.^۱

اعجاز اخبار غیبی :

قرآن دربردارنده ی اخبار غیبی است، این اخبار هم شامل اخباری از گذشته است که تحریف شده بود و صحیح آن در قرآن بیان شد، و هم شامل اخباری مربوط به آینده است که پس از مدتی کوتاه یا بلند با تحقق قش، شاهی بر صدق رسالت شد.^۲

الف- خبر از گذشته؛ سرگذشت انبیای سلف و امت های گوناگون که در بستر زمان بوده اند، کم و بیش در کتابهای پیشین آمده و بر سر زبان ها متداول بوده، ولی کاملاً افسانه وار است. درباره سرگذشت نوح (ع) و حادثه طوفان می -

---

^۱ . همان، ص ۳۶۰. ابن رشد اندلسی در کتاب «الکشف عن مناهج الادله» در این زمینه نوشته است: قرآن برای شناسایی ذات حق تعالی، خداوند را تشبیه به نور کرده «الله نور السموات والارض»، (نور/۳۵) که جهان تاب و فراگیر است و درخشش و نمود هر چیز به وسیله آن می باشد. همین اندازه تشبیه برای شناسایی ذات حق تعالی و جا یگاه او در جهان هستی، برای عامه مردم کفایت می کند و آنان را قانع می سازد. که در راستای تشبیه غیر محسوس به محسوسات، شیواترین و دقیق ترین تشبیه به شمار می رود؛ تشبیهی که نمایان گر تمام عیار ویژگی های ذات حق تعالی است. ذات حق واجب الوجود و وجود او ذاتی و از حقیقت او برخاسته است و هستی همه موجودات از او است. کنه ذاتش در غایت خفاء و از همه پنهان است، در عین حالی که هستی او و جودش در نهایت ظهور و بر همه آشکار می باشد. در عالم محسوس اگر خواسته باشیم چیزی را بیابیم که عین این ویژگی ها را دارا باشد، جز نور، نمی توان مثالی آورد. ص ۳۶۱

^۲ . تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۳۴

خوانیم: «تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَ لَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ»^۱

سرگذشت نوح و حادثه طوفان، در نوشته‌های پیشین به‌ویژه در سفر پیدایش^۲ تورات آمده، ولی نه به آن گونه که در قرآن آمده است.

ب) خبر از آینده؛ خبر از پیش آمدهایی است که در آینده دور یا نزدیک واقع می‌گردید، به‌ویژه حوادث قریب الوقوع تا آن که اخبار غیبی قرآن مشهود گردد. مانند خبر غلبه روم بر فارس پس از اندی سال، «غَلَبَتِ الرُّومُ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ * فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ»^۳ از این قبیل است.^۴

دیدگاه‌های دیگر^۵:

گرچه وجود خبرهای غیبی در قرآن حتمی است، اما درباره معجزه بودن آن نظر واحدی وجود ندارد و اختلاف‌هایی به شرح زیر مشاهده می‌شود.

یک: برخی از مفسران با وجود بحث از اخبار غیبی قرآن، از معجزه بودن یا نبودن این وجه سخن ی نگفته‌اند؛ طبری روایاتی درباره پیشگویی قرآن درباره بعضی از حوادث، ذیل آیات مربوط به آنها آورده است؛ ولی به معجزه بودن قرآن از این بُعد اشاره‌ای نکرده است.

---

^۱. [ای رسول ما،] این از خبرهای غیب است که به تو وحی می‌کنیم، که پیش از این، نه تو آنها را می‌دانستی و نه قوم تو، پس شکیبایی ورز، که سرانجام [نیک] از آن پرهیزگاران است. (هود/۴۹). همچنین درباره سرگذشت یوسف نیز در قرآن آمده: «ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ يَمْكُرُونَ» (یوسف/۱۰۲) و نیز درباره موسی: «تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبِيِّنَا مُوسَى وَ فِرْعَوْنُ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» (قصص/۳).

^۲. عهد قدیم، سفر تکوین، ۱: ۱-۳.

^۳. رومیان مغلوب شدند، (۲) در نزدیکترین سرزمین و آنان پس از آنکه مغلوب شدند بزودی پیروز شوند، (۳) در چند سال- هفت سال- [آینده]. کار و فرمان، از پیش و از پس [این شکست و پیروزی]، خدای راست و در آن روز مؤمنان شادمان شوند، (۴) (روم/ ۴-۲).

این جنگ میان ایران و دولت بیزانس از سال ۶۰۳ م تا سال ۶۲۲ م (سال هجرت پیامبر به مدینه) ادامه داشت. ابتدا برتری با خسرو پرویز بود و سوره روم که در مکه نازل گشته، خبر از تغییر وضع جنگ داد. با گذشت چند سال نوبت برتری بیزانس رسید و این برتری تا پایان سلطنت خسرو پرویز (سال ۶۲۸ م)، که به دست اشراف و سرداران لشکر به قتل رسید، ادامه داشت؛ این امر موجب خوشنودی مسلمانان گردید، زیرا همسایه‌ی قدرتمند آنان به ضعف گراییده بود. علوم قرآنی، معرفت، ۳۶۱

^۴. علوم قرآنی، معرفت، ص ۳۶۱

^۵. دائرةالمعارف قرآن، مدخل: اعجاز اخبار غیبی.

دو: برخی دیگر اخبار غیبی را از وجوه اعجاز قرآن ندانسته، اعجاز آن را در نظم و فصاحت و درستی معانی می دانند؛ ابن عطیه اندلسی این عقیده را به عموم عالمان مسلمان نسبت داده است. در میان متقدمان، شیخ طوسی، یحیی بن حمزه علوی، ابن قیم و از معاصران، محمد حسین فضل الله، عایشه بنت الشاطی و عبدالقادر حسین از طرفداران این دیدگاه هستند.

سه: برخی اخبار غیبی قرآن را یگانه، وجه اعجاز آن به شمار آورده اند؛ گفته شده نظام، افزون بر قول به صرفه (بازداشته شدن عرب از همانندآوری) به این وجه اعجاز قرآن نیز معتقد بوده است.

چهار: گروهی دیگر از قرآن پژوهان بر این باورند که اخبار غیبی، از وجوه اعجاز قرآن است؛ ولی تحدی (درخواست همانند آوری) قرآن شامل آن نمی شود، زیرا تحدی شامل همۀ سوره ها است، درحالی که خبرهای غیبی فقط در بعضی از سوره ها آمده است. خطابی، عبدالجبار معتزلی و محمدباقر مجلسی، از قائلان به این دیدگاه به شمار می روند. به نظر می رسد این دیدگاه در برابر دیدگاهی شکل گرفته که اعجاز قرآن را به اخبار غیبی منحصر می داند؛ خطابی در این باره می گوید: گروهی گمان کرده اند که اعجاز قرآن فقط به خاطر در برداشتن خبرهای (غیبی) مربوط به آینده است؛ مانند آیات «غُلِبَتِ الرُّومُ...»^۱ و آیه «قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَى قَوْمِ بَأْسٍ شَدِيدٍ»^۲ وی در ادامه گفته است: شکی نیست که این خبرها و خبرهای مشابه آن، نوعی از اعجاز قرآن است؛ ولی عمومیتی ندارد که در همه سوره های قرآن موجود باشد، درحالی که خدای سبحان هر سوره ای را مستقلاً معجزه قرار داده، به گونه ای که هیچ کسی را یارای همانند آوری نیست (و به طور مطلق) فرموده است: «فَأَتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ...» (بقره/۲۳، ۲) قرآن سوره خاصی را برای همانند آوری معین نکرده است، بنابراین، روشن می شود که دیدگاه آنان (که تحدی به خبرهای غیبی را مطرح کرده اند) صحیح نیست.^۳

^۱ . (روم/۳۰، ۴۲)

^۲ «به بادیه نشینان بر جای مانده (از جهاد) بگو: به زودی به سوی قومی زورمند فراخوانده می شوید...» (فتح/۴۸، ۱۶)

^۳ . ثلاث رسائل فی اعجاز القرآن، ص ۲۳-۲۴.

پنج: جمع فراوانی نیز بر این عقیده‌اند که اخبار غیبی، از وجوه اعجاز قرآن بوده و به آن تحدی شده است. این دیدگاه در میان عالمان قرآن‌پژوه از دیرباز رواج داشته و در کتابهای تفسیر و علوم قرآنی بر آن استدلال شده است.^۱

اعجاز علمی :

نگاه علمی گذرا و اشاره‌هایی مختصر به حقایق از اسرار هستی و بیان نکاتی از اسرار آن که تا امروز بشر به آن نرسیده، از دیگر وجوه اعجاز است. این اشاره‌های زودگذر حاکی از احاطه صاحب سخن به اسرار نهفته طبیعت است.^۲ گاهی در تعبیر قرآن به بیخی از اسرار طبیعت اشارت رفته، این اشارت حالت تراوشی دارد که از لابه لای سخن پروردگار سرزده است؛ وگرنه مقصود ذاتی و هدف اصلی از سخن، بیان آن جهت نبوده است، زیرا هدف اصلی قرآن، ارائه ی رهنمودهای هدایتی و تعلیم و تربیت دینی و معنوی است و تنها نکته سنجان هستند که به این رموز و اشاره های علمی گذرا پی‌می‌برند، این نکات برای دانشمندان در بستر زمان، دلیل اعجاز قرآن می باشد. آیت الله معرفت در توضیح این مطلب می‌افزاید: البته در این زمینه باید به این مطلب توجه کرد که نباید دستاوردهای علمی که ثبات ندارند را بر قرآن تحمیل کرد، مسائلی قرآنی حقایق ثابت‌اند و هرگز نباید چیزی را که حالت ثبات ندارد با حقیقتی ثابت مطابقت داد.^۳ درباره این وجه از اعجاز در درسهای بعدی سخن خواهیم گفت.

---

^۱ . باقلانی دو وجه از اعجاز قرآن را گزارش غیبی از حوادث آینده و اخبار از قصص پیشینیان، از سوی کسی که نه کتابی خوانده و نه از کسی آموخته است، می‌داند. طبرسی، فخررازی، همچنین قرطبی و فیروزآبادی و ابن کثیر و زرکشی و به دنبال وی، سیوطی، اخبار غیبی را از جمله وجوه اعجاز قرآن دانسته‌اند. از معاصران، محمد عبده و رشیدرضا، محمدجواد بلاغی، احمد مصطفی مراغی، علامه طباطبایی، ابوالقاسم خویی، محمد تقی مصباح، محمد هادی معرفت و محمدباقر حکیم، اخبار غیبی را معجزه قرآن دانسته و برخی از آنان چگونگی اعجاز و تحدی به آن را به‌طور مستدل بیان کرده‌اند.

^۲ . «قُلْ أُنْزِلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً»، بگو: این [قرآن] را کسی فرو فرستاده است که نهان را در آسمان و زمین می‌داند، و همانا او آمرزگار و مهربان است. (فرقان/۶)

^۳ . بنابراین مطالب علمی که حالت ثبات یافته و قطعیت پیدا کرده، می‌تواند ابزاری باشد برای فهم برخی اشارات علمی قرآن، آن هم نه به‌طور حتم، بلکه با اضافه شدن عباراتی نظیر «شاید چنین باشد». این بدان جهت است که اگر همین نظریه علمی به ظاهر ثابت، تغییر یابد، خدش‌های به قوت و استواری قرآن وارد نمی‌سازد. قطعاً هر گاه آیه‌ای از قرآن با فرضیه علمی یا نظریه ثابت شده -فرضاً- مخالفتی داشت، قرآن را حاکم و آن نظریه یا فرضیه علمی را خطا می‌دانیم. آیت الله معرفت در ادامه می‌گوید: از نظر ما دانشمندانی که چنین نظریه‌ای را پذیرفته‌اند دچار اشتباه شده‌اند. علوم قرآنی، معرفت، ص ۳۶۳

اعجاز عدم اختلاف و تناقض :

قرآن کریم برای اثبات الهی بودن خود به عدم اختلاف و تناقض در درون خود تصریح دارد و می‌فرماید: اگر این کتاب از ناحیه غیر خدا می‌بود مردم در آن ناسازگاری و ناهمگونی بسیاری می‌یافتند: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا»^۱ برخی از جمله، آیت الله معرفت این مسئله را به عنوان یکی از وجوه اعجاز قرآن شمرده‌اند: مسئله استواری در بیان و سلامت از هر تناقض و اختلاف در طول نزول قرآن و تکرار فراوان حوادث گذشتگان همگی بر برتری حکمت دلالت می‌کند؛ که در همانندانش نمی‌توان یافت. همچنین از هر گونه باطل و بیهوده‌ای خالی است.^۲ گویش قرآن به گونه‌ای یکنواخت و در سطحی بالا قرار گرفته، از هر گونه اختلاف گویی یا تضاد در گفتار به دور است. با آن که قرآن به صورت پراکنده در زمان‌های متفاوت و جاهای مختلف و مناسبت‌های گوناگون و در بستر زمانی نسبتاً طولانی نازل گردیده و در بسیاری از موارد بخشی قضایا را مکرراً به جهات مختلف بیان داشته، ولی هیچ گاه اختلاف و تضادی در گفتارش رخ نداده است. در صورتی که اگر کلام بشری بود، به طور عادی باید در طول زمان و مناسبت‌های مختلف و تکرار برخی مطالب، اختلافی رخ دهد.^۳

دیدگاه‌های مختلف درباره اعجاز عدم اختلاف و تناقض^۴:

دانشمندان علوم قرآنی و مفسران قرآن در اعجاز عدم اختلاف و تناقض نظر یکسانی ندارند؛ یک: گروهی درباره معجزه بودن و نبودن آن اظهار نظر نکرده‌اند؛ مثلاً زرکشی در «البرهان» این بحث را مستقل از بحث «معرفه اعجاز القرآن» تحت عنوان «معرفه الموهوم والمختلف» ذکر کرده و به اندک موارد اختلاف پاسخ داده است.

^۱ . (نساء/۸۲)

^۲ . تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۳۴

^۳ . علوم قرآنی، معرفت، ۳۶۴

^۴ . دائرة المعارف قرآن کریم، مدخل: اعجاز عدم اختلاف و تناقض

دو: گروه دوم از مفسران، بر عدم اختلاف و تناقض در قرآن تأکید می‌ورزند؛ اما آن را از وجوه اعجاز نمی‌شمارند، از جمله شیخ طوسی و طبرسی که معتقدند این احتمال وجود دارد که در سخن برخی عالمان نیز تناقض یافت نشود .

فخر رازی نیز اعجاز مورد تحدی خداوند را در عدم تناقض و اختلاف نمی‌داند، زیرا خداوند به هریک از سوره‌های قرآن تحدی کرده و بسیاری از انسانها نیز می‌توانند در حد سوره‌ای کوتاه سخنی خالی از تناقض بگویند. ابن حمزه علوی افزون بر این، گفته است: معجزه باید امری ضروری و بدیهی باشد، درحالی که به تصریح خود قرآن، درک این شاخه از اعجاز نیازمند تدبر است. صدرالمألهین و زرقانی نیز عدم اختلاف را از وجوه اعجاز قرآن نمی‌دانند، زیرا کلمات فصحا و بلغا نیز در بسیاری از موارد، از تناقض و اختلاف تهی است.

سه: گروه سوم، عدم اختلاف و تناقض در قرآن را از وجوه اعجاز قرآن به شمار آورده و موافقان بیشتری را به ویژه در میان مفسران متأخر و معاصر - به خود جلب کرده اند؛ ابوهاشم جبائی، نبود ناسازگاری در قرآن را دلیلی بر اعجاز آن دانسته است. باقلانی این وجه را مطرح کرده و به تفصیل از آن سخن گفته است. قاضی عبدالجبار معتزلی فصلی را به این بحث اختصاص داده و از قول ابوالهذیل نقل می‌کند که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) با همین وجه عدم اختلاف، با عرب تحدی کرده است؛ همچنین زمخشری و قطب الدین راوندی و سیوطی این وجه را از وجوه اعجاز شمرده اند. از معاصران نیز مفسرانی، چون عبداللّه شبر، محمد عبده، صدر بلاغی، علامه طباطبائی، سیدابوالقاسم خوئی، و سید محمد باقر صدر این نظر را پذیرفته و از آن دفاع کرده‌اند.

۱. قرآن دربردارنده معارف و آموزه‌هایی است که دارای برتری نسبت به آموزه‌های دیگر است.
۲. در نظام تشریعی قرآن، به سعادت انسان توجه شده و علاوه بر بُعد فردی و اجتماعی به بُعد را بطنه انسان با خداوند نیز توجه شده است.
۳. قرآن در اقناع مخاطبانش میان دو شیوه متضاد خطابه و برهان جمع شده است.
۴. میان دانشمندان علوم قرآنی در وجود اخبار غیبی در قرآن اختلافی نیست.
۵. در این که اخبار غیبی از وجوه اعجاز قرآن باشد، میان دانشمندان اختلاف نظر وجود دارد.
۶. در میان متقدمان و معاصران برخی قائل به اعجاز در اخبار غیبی نیستند و در مقابل گروهی اعجاز غیبی قرآن را می‌پذیرند.
۷. برخی اخبار غیبی را ناشی از اعجاز قرآن می‌دانند، با این تفاوت که تحدی قرآن به این امر مربوط نیست زیرا در همه سوره‌ها از این قبیل اخبار وجود ندارد.
۸. اشارات علمی که در قرآن وجود دارد هدف اصلی آن نبوده است .
۹. قرآن بر عدم اختلاف و تناقض در آیات تصریح کرده است و برخی این مسئله را از اعجاز قرآن می‌دانند.
۱۰. همه دانشمندان در معجزه بودن وجه عدم اختلاف و تناقض در آیات ، بر یک نظر نیستند و برخی این ویژگی را در کلام انسان نیز ممکن می‌دانند.